

УДК 821.10.01/4.Франко

Валерій Корнійчук

Львівський національний університет
імені Івана Франка

**«ПОЛУМІННЕ ПИСЬМО
НА БІЛИХ КАРТАХ ЛІРИЧНОЇ ДРАМИ...»
(відгомін «дневника» самогубця в житті й творчості
Уляни Кравченко та Івана Франка)**

У статті розкрито історію трагічного кохання молодого вчителя до поетки Уляни Кравченко, проаналізовано його польськомовний рукописний щоденник, що суттєво вплинув на концепцію збірки «Зів'яле листя» Івана Франка, з'ясовано спільні мотиви, ремінісценції прощального листа самогубця й «ліричної драми», їхній відгомін у нарисі «Перший рік практики. Шкільний рік 1881/2» та в етюді «*Dianthus diadematus*» Уляни Кравченко.

Ключові слова: щоденник самогубця, нарис, лірична драма, поезія в прозі, етюд, мотив, ремінісценції.

Walerij Kornijczuk. «*Płomienny list na białych mapach lirycznego dramatu...*» (odgłos «*dzienniczka*» samobójcy w życiu i twórczości Ulyany Krawczenko i Iwana Franki). Artykuł poświęca się historii tragicznej miłości młodego nauczyciela do poetki Ulyany Krawczenko. Autor przeanalizował rękopis w języku polskim («*dzienniczek*»), który istotnie wpłynął na koncepcję zbioru «*Zwiędłe liście*» Iwana Franki. W artykule wyjaśniono wspólne motywy, reminiscencje pożegnalnego listu samobójcy i «*lirycznego dramatu*», które odzwierciedliły się w szkicu «*Pierwszy rok praktyki. Szkolny rok 1881/2*» i w etiudzie «*Dianthus diadematus*» Ulyany Krawczenko.

Słowa kluczowe: *dzienniczek samobójcy, szkic, dramat liryczny, poezja w prozie, etiuda, motyw, reminiscencje.*

Walerij Kornijczuk. «*Flaming letter on white maps of lyric drama*» (a distant echo of «*diary*» of suicide in life and works by Ulyana Kravchenko and Ivan Franko). In the article a history of tragic love between young teacher and poetess Ulyana Kravchenko is analysed, as well as his polish handwritten diary that substantially influenced the conception of collection the «*Withering Leaves*» by Ivan Franko. General reasons, reminiscences of last letter of suicide and «*lyric drama*», their distant echo in the essay «*The First Year Practices. School Year 1881/2*» and the etude of «*Dianthus Diadematus*» by Ulyana Kravchenko are under the research too.

Keywords: *diary of suicide, essay, lyric drama, poetry in prose, etude, reason, reminiscences.*

У нарисі Уляни Кравченко (Юлії Шнайдер) «Перший рік практики. Шкільний рік 1881/2» з циклу «Спогади учительки» (1936) згадується лист-пам'ятник молодого вчителя з містечка Бібрки пана Супруна — «двадцять аркушів, дрібно записаних» польською мовою¹. На першій сторінці рукопису вимережана витіюватим почерком присвята: «*Kilka chwil z życia nieszczęśliwego poświęcone w cześć wierności dozgonnej mojej najdroższej Julii, która blaskiem zaćmiła wszystkie gwiazdy na firmamencie niebieskim*»². Це була мелодраматична сповідь безнадійно закоханого в Юлію молодого чоловіка, який, не добившись від неї взаємності, погрожував самогубством і, за словами авторки нарису, може, й справді «*скінчив, як Вертер*».

Цей «людський документ» так би й залишився поза увагою літературознавців, якби його сліди не позначилися на концепції знаменитої збірки Івана Франка «Зів'яле листя» (1896). У передмові до книжки поет писав, що героєм його віршів є небіжчик, «чоловік слабкої волі та буйної фантазії», який «раз у своїм житті здобувся на рішучий крок і пустив собі кульку в лоб»³. Через кілька місяців по його смерті Франкові випадково дістався в руки «дневник — пом'ятий та поплямлений зшиток, писаний прихапцем, ночами». Окремі місця в ньому, «повні сили і виразу безпосереднього чуття», зробили на поета сильне враження, і він вирішив передати їх віршованою мовою.

Довгий час ця передмова вважалася літературною фікцією, аж поки в 1990 р. львівські вчені Іван Денисюк і Валерій Корнійчук не знайшли в архіві Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка й не опублікували той самий автентичний пам'ятник, про який розповіла у спогадах Уляна Кравченко. На титульній картці рукою Івана Франка був написаний чотиривірш: «*O miłości / Łamiesz kości, / Niech ci nikt / Nie zazdrości*»⁴. Це сенсаційне відкриття змінило уявлення про генезу «Зів'ялого листя» і, на думку Григорія Грабовича, зробило поетичну книжку «останньою передсмертною запискою самовбивці»⁵.

Історія щоденника сягає далекого 1882 року, коли в бібрещській повітовій школі з'явився новий учитель, пан Супрун, якого Юлія Шнайдер довгий час не зауважувала, не віталася з ним, не впізнавала серед гурту, дарма що він часто виступав її опонентом на шкільних радах. Але одного весняного дня в «канцелярії» опинилося їх тільки двоє. Аж тоді дівчина уважніше придивилася до свого колеги, який схилився над якоюсь книжкою. «*В небалому одінні, невеличкий, молодий, безвусий хлопець, блідий, з довгим волоссям*» нагадував їй «*постаті з альбома портретів молодих "ні-їтів"* з доби романтизму... *задуманий, мов оп'янілий гашишем...*»⁶. Несподівано він підійшов до Юлії з проханням вислухати його. Виглядав так, наче хотів позбутися перед смертю якоїсь таємниці. Свою сповідь розпочав зі зневажливої автохарактеристики. Уважав себе відлюдьком, мізантропом, знеохоченим, нещасливим, без будь-якої надії на краще майбутнє. Не знайшов між товаришами спорідненої душі, не зазнав любові й розуміння навіть від рідної матері. «*Огірчений, сумно настроєний, — продовжував розповідати Юлії пан Супрун, — прибув я тут на першу свою посаду, де побачив Вас, пані, моє фатум... Ваше добре, лагідне лице причарувало мене на перший погляд. Приглянувшись окруженню, я запримітив, що Ви неприступні, і другі товариші це мені сказали. Їхнє життя Вас не цікавить. Ви видались мені вищою над своє окруження. Ваш мармуровий спокій, оте вічне захоплення обов'язковою службовою роботою — се, здається, втеча не тільки від людей, але і від самої себе. Ви криєте тайну. Ваша вдача бурхлива, пристрасна, в деяких хвилинах Ваші очі зраджують Ваш жар*»⁷. Одним словом, він не може більше кохати платонічно, а тому пропонує одружитися й виїхати на село, щоб там разом працювати й жити при двокласній школі: «*Dla kochanka i kochanki dość i chatki pustelnika*».

Відповідь дівчини спантеличила юнака. Вона гостро скритикувала його занепадницький настрій, позірні страждання, екзальтовані любовні почуття, що здавалися надуманими, стилізованими під героїв романтичних творів, зокрема поеми «*W Szwajcarii*» Юліуша Словацького. Їй не личить роль Беатріче, Лаури, Юлії, Лотти...

Квестія любові для неї не існує, бо вона прагне бути лише вчителькою, яка працює над дитворою свого народу. Такої ж жертвовної праці Юлія бажає й своєму збентеженому співрозмовникові. Проте той заявляє, що відтепер йому суджена трагічна смерть. Однак погрози Супруна не викликають у дівчини жодного співчуття. «*Вертер! Новий Вертер! Але це вражіння не робить, бо Ви вже третій з черги, — говорить вона залищальникові. — Мою симпатію здобуде скорше чоловік сильної волі*»⁸.

Після невдалого освідчення Супрун захворів і кілька днів не приходив до школи. А коли повернувся, то шукав будь-якої нагоди поговорити з Юлією, яка старанно уникала набридливого поклонника. Коли ж хлопцеві щастило перестріти її на дорозі, то «*його слова були дальшою піснею про кохання*». Щоб сподобатися дівчині, він змінив «*свій дотеперішній неохайний одяг на претенсiональний*». На тлі міського болота появився смішний денді в новому вбранні весняного фасону, у циліндрі, з цвікером (пенсне) в золотій оправі, при годиннику з золотим ланцюжком і поначіплюваними брелоками, з перснями на руках, у модних лакерках... Проте ця переміна мала зворотній ефект, бо робила комічне враження на Юлію, яка ходила в широкому чорному плащі, капелюсі à la Rembrandt, хустці й калошах та ще й із сотнею зошитів. Вона пригадала собі, що так само навесні самці тритонів, як і деяких птахів і акваріумних риб, змінюють своє забарвлення, щоб привернути увагу самичок. Контраст між нею й Супруном давав щедрі поживу місцевим пліткаркам, тим паче, що ошалілий од кохання хлопець переслідував її, на ходу декламуючи вірші: «*Фея моя, богине, дівчино Оссіанових пісень...*». У такі хвилини молода вчителька аж ніяк не скидалася на німфу. Щоб позбутися товариства небажаного кавалера, вона з'являлася на вулиці не інакше, як у супроводі котроїсь зі своїх учениць. Після закінчення навчального року шкільна рада визнала незадовільною роботу всіх учителів, крім Юлії Шнайдер. Серед невдах опинився й Супрун, який був змушений залишити Бібрку. Прощаючись, він прислав дівчині зшиток зі своєю сповіддю. Вона, глянувши на першу сторінку, кинула той дарунок між старі папери. Читати весь лист не було в неї ні настрою, ні часу.

Через два роки Уляна Кравченко напише у своєму діярчику, який назве «*Розгубленими листочками*»: «*Майте милосердя наді мною; в доказ любові, прошу, не говоріть більше про любов і не пишіть про свої терпіння. Моє нещастя — се те щастя до сповіді Вертерів... вічні визнання, літа цілі... літа цілі. Те все збільшує мій смуток, тривогу, вбиває моє свобідне "я", смерть несе... не вільна я... А проте, чи винна я, що таки ті любовні сцени терпіння найменшого відгомону в душі не мають...*»⁹. Лише тоді, коли І. Франко, приїхавши до Бібрки в 1883 році, звернув увагу на картки пана Супруна, Уляна Кравченко перечитала їх, але, за власним зізнанням, «*на жаль, пізно*». Вона так і не довідалася про дальшу долю третього у своєму житті Вертера й не була певна, що той насправді закінчив життя самогубством. Він пропав безвісти. У щорічних учительських списках не було більше його імені. Найстаранніші розшуки цього молодого чоловіка, особливо з боку кравців, у котрих він під час манії вишукано вдягатися випозичав модні гарнітури, не дали жодних результатів.

Готуючи до друку свій нарис, письменниця доповнила його «*Закінченням*», у якому висловлювала досаду й жаліла тих «*людей, що не вміють виповнити жит-*

тя». «Незважаючи на мою довголітню блуканину, — зазначала вона, — лист зберігся, хоч багато з моїх рукописів пропало. Може, через слова Франка, одного з мурів Плутарха, як пан Супрун називав літератів, я зберегла той лист...»¹⁰.

«Кілька слів» передсмертної сповіді автора щоденника займають 40 сторінок учнівського зошита й кілька рядків 41-ї. Підпис відірваний. Зліва олівцем зазначено: «Bibrka 1881» (виправлено з 1883). Після присвяти «найдорожчій Юлії» йде звертання: «*Słowiczku mój!*», а далі — фраза, що визначає зміст усього послання: «*To co piszę, to będzie ostatni odbłysek życia mego. Mając silne postanowienia porzucić ten nędzny świat poświęcam te słów kilka mojej ubóstwianej; będzie tam wprawdzie wiele gorzycy i cierpkoci, jednak istocie, której serce lody, jak pancernem, otaczają nie powinno to przynieść złych wrażeń*»¹¹. Таким чином від першої до останньої сторінки пан Супрун уже був запрограмований на самогубство, і цей основний мотив лише інколи переривається жалем за веселим світом, за весною життя. Перед нами ніби кардіограма болісних переживань, страждань рокованого на смерть юнака, людини гіперболізованих пристрастей. Улюбленець матері, її єдиний син (мав ще старшу сестру й, очевидно, молодших) занадто рано опинився поміж чужих людей, серед яких перебував 12 років, що постійно загострювало почуття самотності й меланхолії. Нарешті знайшов справжнього друга, до якого прив'язався всім серцем і вважав, що ніщо не зможе їх розлучити. Проте, продовжував автор щоденника, «*Bóg go powołał do siebie; ja mu zazdroszczę tego, nieprzytomnego oderwali mnie od trupa i tego ludzi mi żalowali, obawiali się zarazy, przeklinam was, gdyż zostawiliście mnie na okropne katusze i męczarnie, jakie teraz przebywam*»¹².

Чотири роки Супрун був психологічно зосередженим на смерті друга. Шукав розради в праці, власними зусиллями здобув посаду, став мізантропом, почав боятися людей, відрікся від світу з його радощами буття. Його зажурене серце вимагало точки опори, але так і не зміг знайти собі нового щирого приятеля. «*O kobietach nie marzyłem nigdy, — сповідався він далі, — wstręt miałem do tych istot, nie wierzyłem, by można kobietę pokochać, nie wierzyłem, by kobieta potrafiła również odpłacić się wzajemnością; były to rzeczy dla mnie wstrętne, a może, dlatego, że były dla mnie nie zrozumiałe, były tajemnicą. Lecz trudno przewidzieć to, o czym дума Ten, który w chmurach ukryty; byłem wcale nie czuły na wszelkie okazywane mnie objawy jakiejś sympatii, nie miałem powołania komuś je okazywać. Kobiety nie wywierały i nie mogły wywierać na mnie żadnego wpływu, młodość moja przemija i przeminie zupełnie niewinnie, dusza moja nie jest jeszcze skalana rozpustą — miałem wstręt do przedajnej miłości, do zwierzęcej sympatii*»¹³.

Нарешті зневірений у собі і знеохочений безрадісним життям, Супрун побачив дівчину, яка стала для нього фатальною. Він намагався загасити перші спалахи ще невідомого йому почуття, уникав зустрічей із коханою, ба, навіть почав неприхильно ставитися до неї, але все виявилось даремним. Може, ніколи б і не було того злочасного освідчення, якби сама Юлія не кинула йому співчутливий усміх, що брутално осмолить його серце. Автор щоденника фіксує цей короткочасний стан неймовірного блаженства. Він до найдрібніших деталей студіює таємницю обличчя коханої, займається самоаналізом, вівісекцією своїх страждань і водночас тих насолод, які, незважаючи на погорду й глум, дає йому любов: «*Poznałem*

dziewicę, pokochałem swoją boginię Safońskiej ziemi, dziewicę pieśni Ossianowych, na ustach i twarzy jej była ta mgła tajemnicza, rodząca smutek i marzenie. Ja pokochałem Ciebie, Julio, — звертається він до дівчини, — całym zapalem duszy młodej, choć jej tego słowa powiedzieć nie mogłem spokojnie, z całą namiętnością młodości i rozpacz, bo z rozpaczą chwyciłem się tego anioła, by mnie ratować od ciemnego przeznaczenia, które zdawało się czyhać na mnie — przecuciem a orężem Damoklesa wisiało nademną. W niebie Twoich oczów szukałem ratunku i współczucia. Ach, mój aniołek, zdawał się być dla mnie tak dobry i przyjazny, że choć zapalu kochanki dopatrzeć nie mogłem, przecież były to chwile raju godne. Czasem smutek jakiś głębszy obsłaniał jej twarz, były to dla mnie chwile boleśnej niepewności i bojaźni, a przecież jedna taka chwila z najgorszych zdołałaby osłodzić zebraną we mnie cierpkosć»¹⁴.

Стилізована, злегка ритмізована проза щоденника чергується з 24 віршами різної вартості — від банальних до талановитих і досить зворушливих. В одному з них поєднуються вишукані оксюморонні мотиви гіркоти й насолоди від кохання, а образ щирозлотого келиха перегукується з Франковою «чарочкою хрустальною»¹⁵:

*Z olimpijskiej czary szczerozłotej,
Która miłość — nektar bogów mieści,
Co rozkoszy pijem, co tęsknoty!
Ile szczęścia a ile boleści!
Troska dzienna,
Noc bezsenna,
Z nas, jak upiór, krew wysysa,
Aż nim skronie
Nie osłoni
Grobowego cień cyprysa»¹⁶.*

Силуєтно відгомін Супрунового тексту й нарису Уляни Кравченко вчувається в 34 поезіях «Зів'ялого листя» із 61 вірша. Шкала прийомів перетоплювання словесної руди в поетичну крицю дуже розлога — від використання поодинокі деталі чи ліричної ситуації до трансформації окремого мотиву або ж до загального настрою, який Франко називає «резигнація безкрая». Зокрема, після трагічного вигуку «*Boże! umrę spokojnie...*» самогубець, що перебуває на краю безодні, усе ж таки з останніх сил намагається відтягнути невідворотне:

*Szczęścia! szczęścia choćby chwilę
Przelotną wśród burz,
Co skrzydełka ma motyle
Znika z brzaskiem zórz...
Choćby tyle, ile rosy
W polnym kwiecie drzy!
Wiosno, ziemio! wy niebiosy!
Szczęścia dacie mi!..»¹⁷*

Через увесь щоденник проходить мотив розпуки й благання до Юлії промовити хоч єдине слівце надії, яке би вдержало нещасного автора при житті. Але водночас посилюється усвідомлення того, що вона цього зробити не може та й не хоче. Окремі уступи присвячені нехитрим розмірковуванням про різницю між невинною й продажною любов'ю. Очевидно, саме такі місця Іван Франко назвав «немудрим філософуванням». *«Miłość czysta nie zakwitnie bez wiary, bez ukochania wszelkiego rodzaju dobra i znoty. Ona jedna ze wszystkich ludzkich uczuć odrywa nas od ziemi, uduchownieniem, otwiera świat lepszy i na grób tak straszny dla ziemian, patrzy jak na obiecane zrzucenie kajdan, na podwoje rajy. Bo miłość jest zgodną w duchu z wiarą Chrystusa i stopniem może do bezpośredniej miłości Boga, szczytu doskonałości człowieka. Gdyby człowiek uduchownić się zdołał we wszystkich względach, ile go czysta miłość uduchownia, świat ten został by ojczyzną wybranych, prawdziwie dzieci Bożych. Do wielkiego tego celu podwójnego swego istnienia człowiek przez miłość dążyć powinien»*¹⁸.

Чи не найбільш хвилюючою в цьому прощальному листі є згадка про матір, жаль із приводу того, що вона не переживе ганьби і втрати — самогубства сина. Це кульмінація всієї сповіді, остання спроба Супруна вимолити в Юлії єдине словечко надії, що врятувало би його від непоправного кроку, од вічного мороку й повернуло би бідолашній матері улюблену дитину: *«Nie ujrzę ja nigdy światła w oknach domu swego, nie mignie mnie na tle tych światel cień ukochanej towarzyszki życia! W zimnym grobie światła nie trzeba! Ach, on taki ciemny, taki zimny! Och, czuję już zapach świec woskowych i woń kadzidła, lecz i tego niestety nie dadzą mi ludzie. Zakopią mnie na uboczu, na rozdrożu bez światel i kadzidła, pies tylko zawyje! wrony zakraczą, a wiatry wieść smutną zaniosą matce! Och, ona biedna nie przeżyje tego straszego ciosu, rodzina straci syna i matkę! Ja będę przeklęty! O bodajbym się był na świat nie rodził! Ja będę samobójcą! Ja będę zabójcą mej chorej matki! Okropność! Och, Boże jedyny! Obróć mnie w nicłość i rzuć mnie na pastwę huraganów!»*¹⁹. На іншій сторінці щоденника, звертаючись до «свого скарбу» — Юлії, самогубець також передбачає жахливу долю матері як вирішальний *argumentum ad misericordiam*: *«Pierś mi pęknie, gdy wspomnę sobie na biedną matkę, której zabraknie syna, by jej powieki zamknęła; ach, ona taka biedna! Ona by litość w Tobie wzbudziła! Ach, ona mię tak kochała i kocha! Nić życia jej się przerwie na wiadomość o samobójstwie syna!»*²⁰. Дивовижним чином це місце збігається з віршем Івана Франка «Матінко моя ріднесенька!..», що явно скомпонований із автобіографічних елементів і фактів щоденника Супруна:

Матінко моя ріднесенька!
Не тужи за мною, не плач в самоті,
Не клени, як почувеш, що я зробив!
Не сумуй, що прийдеться самій доживать,
Що прийдеться самій у гріб лягать,
Що не буде кому очей затулить!²¹

Не менш зворушливим є звертання самогубця до пташок, щоб попрощали його жалібною піснею, до вітрів, яких нещасний просить приносити йому вісті про кохану й передати їй з могили своє останнє зітхання, щоб знала, що й після

смерті пам'ятає про неї той, хто так щиро, так гаряче, так невинно покохав її за життя. Супрун розсипав перед Юлею цілі самоцвіти найпестливіших імен: *słowieczku mój, mój słowieczku, moja przepióreczko, gwiazdka, gwiazdka przewodnia, gwiazdka moja, mój skarb, mój najdroższy kwiatusek, aniele, aniołku, mój anioł, mój aniołek, mój aniołeczku, aniele drogi, bławatku skromny, rusałko czarnobrewa, mój skromny fiołku, nimfo czarująca, bóstwo Ty moje, ptaszku srebrnopióry, złotopióry ptaszku, моя берізко, mój klejnocie, mój ideale, rożo Auzońska, boginia Sapońskiej ziemi, dziewica pieśni Ossianowych, зрештою — Julio, Jułeczko, moja Julio, Julio droga, Julio luba, Julio miła, Julio złota, Jułeczko złota та ін. Себе ж бідолашний хлопець бичував безжалісно, називав нещасливцем, «*natrętnym żebrakiem z wyciągniętą dłonią, któremu nikt nic dać nie chce za jego natręctwo*». «*Ja żebrak na klęczkach liitości, — nucasz win, — błagam dla swego spragnionego serca jeden brylant, jedna perła, uронiona z oczów Twoich ukoїłaby mą boleść! Jedno słowo Twoje potrafiłoby przywołać mnie do życia, Twoje spojrzenie ócz liitošne, rzucone, jak żebrakowi, zdołałoby przywrócić mnie dla świata i ludzi*»²².*

Супрун збирався піти з цього світу влітку, перш ніж дозріють фрукти на деревах. Перед смертю він мав залагодити свої справи, упорядкувати, поправити й переписати щоденники, які, на його думку, або сплять люди, або «*jaki mizantrop pokaże je światu, by przyjął je ze wzgardą i politowaniem*»²³. Свою сповідь юнак закінчив проханням до коханої пробачити йому ті прикрощі, які завдав їй своєю настирливістю, й ніколи більше його не згадувати.

Проте Уляна Кравченко не виконала останню волю небіжчика. Крім автобіографічного нарису, де чільне місце займає історія її взаємин із паном Супруном, вона написала велику поезію в прозі «*Dianthus diadematus*» («*Коронований гвоздик*»). У цьому ліро-епічному творі помітні ремінісценції, алюзії, майже дослівні вкраплення як із «*дневника*» самогубця, так і з Франкового «*Зів'ялого листа*». Головний герой Гвоздик — «*Парис між цвітами*», «*вдача його із Дон-Жуана щось, щось із Вертера*». Із тихого гомону тиші лірична героїня чує його голос. Їй здається що вона спить, але Гвоздик нагадує про себе: «*Простори сонячні... Скільки тут місця на щастя, а ти?.. Ти трутила мене у гріб темний... Гей, запахи піль... звуки сопілки... Жара червнева... буря-зрив... І не знаєш, коли се було... Вчора чи перед віками?*» Зринають спогади про давню трагедію («*На багрі крові власної ростеш, розцвітаєш?*»), ремінісценції з Франкової «*Ліричної драми*» («*Являєшся мені у сні*»), контроверсійні діалоги з нарису «*Перший рік практики*» («*Сповідь свою приневолюєш мене слухати? Великий Пан хай слухає... хай розгрішує тебе... Не почуваяся до вини... Твоє найвище щастя земне: любов вічно заприсяжена — уява тільки хора... Всякі екстраваганції... тим більше еротичні — противні мені*». — «*Прости. Але і твоя любов ідеальна, твої слова про обов'язок служити ідеї самоподалання... приборкання жажди силою волі... і таке інше не придатне ні на що мені*»)²⁴.

Цей незрозумілий без «*дневника*» самогубця й «*Спогадів учительки*» початок твору виконує функцію епілогу, незвичну для законів літературної композиції. Основні події розгортаються далі вже за відомим життєвим сценарієм. Коронований Гвоздик — «*окраса городу, стріла самого Ероса, бога любові*». Він

гордий і недоступний для інших квітів. Від його погляду червоніє і в'яне сама королева — троянда, мліє «лелійка біла», не знаходить розради скабіоза, марніють дрібні стокротки, даремне розносять свій чар матіоли. А зарозумілий Гвоздик нахваляється перед братчиками: «Не бачу в нашому парку ні одної, гідної кохання справжнього... ті безумні *Gänseblümchen*²⁵... ті повійки, що до всякої тичини звикають, ті злобно-хитрі вдовички — скабіози — не для мене. Я не стріну ідеальнішої істоти, про які в сагах старинних читаю, не знаю, що із намиром чуття станеться...»²⁶.

Щоб покарати надмірну гординю свого товариша, змовилися квіти й наче ненароком заговорили про загадкову екзотичну істоту, самоцвітну перлу, фею небесної вроди, що випливає зі срібного озера. Гвоздик шалено закохується в Русалку, намагаючись зігріти її полум'ям своєї любові і своїх слів. Але як і Юлія з іншого, реального світу, так і Фея з казки не відповідає взаємністю. «Коли не вислухаєш мене, убійником стану», — вторить услід за автором «дневника» збілілий Гвоздик. Урешті Русалка, сполохана серна, налякана палкими вигуками залицяльника, промовила ті ж самі, відомі з минувшини фатальні слова: «*Душею моєю не заволодієм, вільна вона, нічия... далека від пороку землі, від того, що ти любов'ю називаєш. Відчутти в любові щастя безконечність не можу. Приваби кохання чужі мені. Душа моя може піднести твою душу в царство, звідкіль я родом, визволити тебе можу від пристрасті шалу. А коли про кохання говорити будеш, не побачиш мене більше*»²⁷.

Гвоздик свою змінив тактику, бажав тепер спокоем здобути довір'я коханої (пригадаймо, що Супрун почав наряджатися у вишуканий одяг). Фея почала вирізняти його з-поміж інших квітів, але не подавала надії, бо понад усе цінувала власну свободу. Але він не вгавав, був готовий, як і самогубець, стати перед нею на коліна або ж розіграти свою останню життєву драму: «*Оссіянових пісень дівчино! Русалко! (показові образи з щоденника) Бездушно впасти тобі до ніг — це буде жертва, гідна тебе. На неспокій мій, на жар, що палить мене, — сон вічний одиноким ліком. Краща драма, ніж ідилія біля срібної, плакучої верби. Сестрині чуття твої...? Ні! Дякую! Уб'ю тебе і себе!*»²⁸.

Назріває розв'язка. Трагедія неминуча. Вона зрештою запрограмована ще в щоденнику Супруна. «Щось станеться, — провіщає в любовному шалі Гвоздик. — Сей маленький інструмент визволить від мук...»²⁹. А це вже фінальний образ із «Зів'ялого листя»:

*Отсей маленький інструмент,
Холодний та блискучий...
Один кивок... один момент...
І крові ключ кипучий...»*³⁰

Франківські мотиви звучать і в інших гіперболізованих маніфестаціях головного героя «*Dianthus diadematus*»: «За блиск твоїх очей... за жар палкої любові, за один твій поцілунок сто тисяч літ горіти!»³¹. Порівняймо цю пафосну клятву екзальтованого Гвоздика із заключним акордом поезії «Чорте, демоне розлуки...» з третього жмутка:

За один її цілунок
 Най горю сто тисяч літ!
 За любов її і ласку
 Дам я небо, рай, весь світ³².

Вердикт Русалки-феї такий же безжалісний, як і вирок ліричної героїні «Зів'ялого листя»: «Не надійся нічого...». «Дівчина Осіяннових пісень» стрибнула по срібній від місячного сяйва стежині й більше не появлялася — «срібною імлю розвіялася по таємних лугах нірвани» (також вплив Франкових уступів: «Як мовчки я терпів, болів, / Так мовчки впаду без жалів / В нірвани темний кут»³³; «Поклін і від мене, / Що скочу як стій / Из тиску сансари / В нірвани спокій!»³⁴). Гвоздик наближався до безодні...

Вочевидь, почуття трагічної вини не покидало Уляну Кравченко від часу Франкової «ліричної драми». Час відретушував у її свідомості малопривабливі риси пана Супруна, зм'якшив прикрі враження від його нав'язливої поведінки й настирливих любовних домагань. Тому на відміну од нарису, написаному по свіжих слідах життєвої драми, самогубець постає тепер в ореолі свого нерозсудливого чину як нещасна жертва палкого й самозреченого кохання, справжня ціна якого стає зрозумілою лише в зрілому віці. І письменниця починає поетизувати того, кого за життя ігнорувала свідомо й жорстоко: «Він, що вистрілом у серце визволення глядів від мук вірності нещасному кохання — він розцвітає фантазією, стає в одязі ектоплазми — не як звичайна людина, але як ароматичний, полумінний Гвоздик — *Dianthus diadematus*»³⁵. Уночі «спогади криваві» не дають їй спокою, хотілося б вірити, що давня історія була всього лиш казкою. Але із забуття продовжують терзати болючі й дошкульні слова «мари-привида»: «Гадаєш, життя — істіння і смерть моя трагічна — се казка? Лист, і його слова, дописані на листі ним, геніальним автором славнозвісної ліричної драми, — се документ душі... А знаєш: його, його найбільш ненавиджу ще в гробі — ненавиджу більш, як усіх, що тебе любили... В тій червоній книжці ім'я твоє кров'ю серця його записане... Через нього — може — не міг я душею твоєю заволодіти, а ти сотворена була до щастя... щастя гідна...»³⁶. Так на авансцені з'являється третій учасник любовного трикутника, й Уляна Кравченко ще раз натякне на «сліди перечитання» Супрунового щоденника в «Зів'ялому листі»: «Не віриш у любов мою — у любов мою, — доноситься з могильного мороку голос небіжчика, — в те полу мінне письмо на білих картах ліричної драми... Гадаєш, те, що він узяв із мотивів мого листа, чуже йому було, що він не переходив усіх кругів пекла? Пропасті душі таємні — як пропасті космосу, і в царстві Флори глибина... Як перед віками глядиш на мене холодно, а життя моє пішло намарне...»³⁷. У передмові до своєї збірки ліричних пісень Іван Франко писав, що його вірші належать до «найсуб'єктивніших з усіх, які появились у нас від часу автобіографічних поезій Шевченка, та при тім найбільш об'єктивних у способі малювання складного людського чуття»³⁸. Уляна Кравченко лише підтвердила цю сполуку різнорідних елементів у «Зів'ялому листі», де на фактичну матрицю щоденника самогубця Іван Франко накладав оригінальні «узори», сублімувавши в поетичну тканину збірки власний «чуття скарб багатий».

Біографічні картини з життя молодого вчительки й щемливі любовні дискурси в ліричному етюді «*Dianthus diadematus*» — то художній відгомін реальної життєвої драми Уляни Кравченко (Юлії Шнайдер) і зневаженого нею молодого чоловіка, який своїм скромним рукописом викликав появу одного з шедеврів української інтимної лірики — збірки «Зів'яле листя» Івана Франка.

ЛІТЕРАТУРА

- 1 Кравченко Уляна. Вибрані твори. — К.: Держлітвидав, 1958. — С. 358–374.
- 2 Відділ рукописів Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка. — Фонд 132. — № 208. — С. 2.
- 3 Франко І. Зібрання творів: У 50 т. — К.: Наукова думка, 1976. — Т. 2. — С. 119.
- 4 Відділ рукописів... — С. 1.
- 5 Грабович Г. Тексти і маски. — К.: Критика, 2005. — С. 107.
- 6 Кравченко Уляна. Вибрані твори... — С. 358.
- 7 Ibidem. — С. 359.
- 8 Ibidem. — С. 360.
- 9 Ibidem. — С. 262.
- 10 Ibidem. — С. 374.
- 11 Відділ рукописів... — С. 2.
- 12 Ibidem.
- 13 Ibidem. — С. 2–3.
- 14 Ibidem. — С. 7.
- 15 “Кринице радощів, чуття / Ти чарочко хрустальна! / Омано дум, мого життя / Ти помилка фатальна!” [Франко І. Зібрання творів... — С. 150].
- 16 Відділ рукописів... — С. 7.
- 17 Ibidem. — С. 13.
- 18 Ibidem. — С. 11.
- 19 Ibidem. — С. 28.
- 20 Ibidem. — С. 16.
- 21 Франко І. Зібрання творів... — С. 150.
- 22 Відділ рукописів... — С. 27.
- 23 Ibidem. — С. 40.
- 24 Кравченко Уляна. Вибрані твори... — С. 294.
- 25 Стокротки, маргаритки (нім.).
- 26 Кравченко Уляна. Вибрані твори... — С. 295.
- 27 Ibidem. — С. 296.
- 28 Ibidem. — С. 297.
- 29 Ibidem.
- 30 Франко І. Зібрання творів... — С. 174.
- 31 Кравченко Уляна. Вибрані твори... — С. 298.
- 32 Франко І. Зібрання творів... — С. 164.
- 33 Ibidem. — С. 169.
- 34 Ibidem. — С. 171.
- 35 Кравченко Уляна. Вибрані твори... — С. 299.
- 36 Ibidem. — С. 300.
- 37 Ibidem. — С. 301.
- 38 Франко І. Зібрання творів... — С. 120.